

"KÖRLEŞME" ÜZERİNE ÜÇÜNCÜ VE SON SÖZ

Rukiye Akkaya Kia *

*Alacakaranlıkta yalazlanırken alevler,
körler uyuyordu.*

Körleşme'de sahne o her şeye akli eren Kien'in asabi gülüşüyle; "tüm yaşamında hiç böyle gülmemişti"¹ cümlesi ile kapanır. Son sayfadaki son cümledir. İstirabına ve ölümüne gülen Kien'in kahkahaları, savaştan önceki son imgelemdir. Artık ötesine geçmek, sayfayı çevirmek mümkün değildir. Roman; savaş öncesi yılların, herkes için bir felaket getiren savaşın, hukuki ve siyasi zemininin hazırlandığı yıllarda yazılmıştır. Elias Canetti'nin 1942-1972 tarihleri arasında kaleme aldığı notlarına dayanan *İnsanın Taşrası* kitabında, geçmişe bakıp "Körler, şu çokbilmişler"² der. Kien'e atıfla, yarattığı kahramanın sonu gibi kitleler yanmıştır, ölmüştür, fiziksel ve psikolojik olarak sakat kalmıştır. II. Dünya Savaşı'nın cehennem ateşi, geriye külleri ve insanlığımızı utanç içinde bırakan yanıklaşmış bir kalp bıraktı. Tanık olanlar için unutulmak istenen, unutanlar için hatıraların dinmeyen haykırışı içinde geçen ürkütücü yıllar.

Yaşam, bir olanaklar dünyasıdır. *Körleşme* üzerine yazdığım üç yazıda; amacım, Canetti'ye bana bu felaketleri okuttuğu için sitem etmek değildi, karakterleri yorumlamak da değildi. Ancak yazmasaydım, Kien'in yaktığı ateşin biriktirdiği duman ve is, bendeki ışığı da tüketti. Onulmaz bir pişmanlık yerine, kendi derimi kemirme pahasına da olsa yazmayı tercih ettim. Kitapların yanmasına karşı, atılan kahkahadan duyduğum suçlulukla hesaplaşmada; bir yol oldu. İçinden geçtiğimiz zamanda; Aristoteles'in "geçmişin son noktası, geleceğin başlangıcı"³ olarak tanımladığı "şimdi"ki zamanda; kederli can sıkıntısı içinde

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku ABD.

* Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku Anabilim Dalı.

¹ Elias Canetti, *Körleşme*, Çev. Ahmet Cemal, Payel Y., İstanbul, 2009, s. 518.

² Elias Canetti, *İnsanlığın Taşrası*, Çev. Ahmet Cemal, Sel Y.2015, İstanbul, s. 344.

³ David Ross, *Aristoteles*, Kabalcı Y., İstanbul, 1993, Çev. Ahmet Arslan, İhsan Oktay Anar, s. 113.

ölmektense, devam etmek en iyisiydi. Hem Kien, kitlenin seyrettiği koca bir çıraya dönüşüp, kitaplarını yakarken; benimkileri nereye saklayacaktım? Bu yüzden sabırlı okuyucu; kendi kenar süsünü beğenmeyenler okusun isterim. Çünkü çanağına atılan düğmeye teşekkür eden, kör taklidi yapan dilenciye kızdım. Çünkü kötülüğü göze sokmak gerekmez, kötülük her yerden görünür. Ben, çanağına düğme atılsa da teşekkür eden, oyun bozulmasın, kandırmaca devam etsin diye kendine yapılan kötülüğü, sineye çeken sahte körün çanağını paramparça etmesini istedim. Ne de olsa bir yerden sonra, artık size hiç kimse o düğmeyi yutturamaz. Çanağı parçalamak, sahte körlüklerin yanltmacısıyla mücadeleye bağlı. Kör taklidi yapan dilenci gibi isteyerek yutmazsak elbette!

Ben, bir büyük hesaplaşmalar atlasının ortasında, kendi yerimi arıyordum ki kitapta; Canetti, okuyucuyla oyuna mı tutuştu dedirtecek bir şey buldum. Kör taklidi yapan dilenci, bir hayale dalar. Bizim sahte körün hayali ne olacak! Atılan düğmeye teşekkür etmek gibi, o düğmeyi “yok” saymak da mümkündür!

Kör taklidi yapan dilenci; bir gün; içinde doksan satıcının çalıştığı, kadınların en az doksan kilo semirmiş olduğu bir mağaza açacaktır. Mağazada her şey bulunacaktır. Her biri doksan kilodan aşağı olmayan kadınların olduğu bina bir gün çöker. Yıkıntılar kaldırılırken, büyük mağazanın bodrumundan dev bir düğme deposu çıkar.⁴ Ama gelin görün ki mağazada her şey satılırken, yalnız düğme satılmaz. Vitrinlerde “burada düğme satılmaz” yazılı panolar vardır.⁵ Yıllardır çanağa atılan düğmeler depoya saklanmıştır. Bunu bir kendisi bilir ama yıkılınca her şey, bu ikiyüzlü hayal içinde, saklanamaz aslında aldatanın kim olduğu.

Kör taklidi yapan dilenci, çanağına atılan düğmeyi usulca alıp cebine koyduğunda geçmişini düşündü. Aslında eski bir askerdi. Cepheden gelip düştüğü yere baktı. Büyük savaşta, I. Dünya Savaşı'nda, ne çok kahramanın askerlik öykülerini dinlemişti. Savaşta sağ çıkma şansına erişmiş, ama sağ kaldığına bin pişmanlık içindeki bakışları etrafında gezinen insanlara takılmıştı. Bu eski asker, nasıl görmektedir? Görmenin, bakmanın da çeşitleri vardır. Gözlerimizi yummayız da kısarız bazen. Yakındakini daha iyi görmek için, etrafı saran ışıktan rahatsız olarak, süzen gözlerle, bile isteye gözleri iyice kısıp yakındakine bakarız. Bazen, baktığınız şeye ışık arkadan vurduğunda, önümüzdeki her neyse onu karaltı halinde görürüz. Baktığın şeye ışık arkadan vurmaktadır, bizim yüzümüze gelen

⁴ Canetti, *Körleşme*, s. 374.

⁵ Canetti, *Körleşme*, s. 371.

aşırı ışıkla kamaşır gözlerimiz ve baktığımızı tam seçemeyiz. Aydınlıktır, ama baktığın şey sadece kaba bir karalıdır.

Kişinin kendi yaşam yoluna, inşa ettiği değerlerine, kırık ayna parçalarından baktığında ne olur? Her biri; şeyleri, yüzleri, renkleri farklı gösterir. Hangisi gerçektir, hangisi yanlısı. Hiçbirinin hakikati göstermediğini bilerek; içindeki aydınlığa, duruluğa, dolaysızlığa bakma cesaretini gösterenler kırabilir çanağı. Oysa kör taklidi yapan, aldatarak topladığı acındırma hissinden gelen mangır ile kösnül zevklerini doyurmaktadır. Düğmeyi, yeni bir yaşam için, bir başka hayalin peşindeki cüceye yutturur ve onu boğar. Mahzenlerde düğmeler ve cenazeler beklemektedir. Kien'in hayranı olduğu kitaplar, bir zaman dışı bağlamı saklamışlardır. Savaş, olanca hızı ile gelmektedir.

Alacakaranlıkta yalazlanırken alevler, körler uyuyordu. Sahte kör, Kien'in evinden yükselen dumana bakıyordu. Gözleri açıldı; "şimdi"ye bakıyordu. Gökyüzünden kahkahalara akan yağmur, Kien'in yanan kitaplarının üzerinde cızırdadı. Kitaplar, yağmur suyunun cızırtısı içinde ağırlaşır, tüter. Yanmak, parıldamayı da içeriyor; işe yaramazlığı da. Mahsulün soğuktan yanması gibi. Yanmak, ısı ve ışık yayarak bir şeyin, kül haline dönüşmesi. Köze değen ıslaklığın çıkardığı sesi bilirsiniz, yağmur dumana karıştı. "Şimdi" yanıyordu.

Kien'in zaman ile arası iyi değildi. "Şimdi", düşüncelerini kemiren büsbütün huzur katiliydi. Çünkü "[T]üm acıların suçu şimdiki zamanın sırtında[dır]...Gelecek; kendini nasıl atabilirdi acaba geleceğe? Şimdiki zaman, geçip gitmesine ses çıkarılmadığı takdirde, artık Kien'e hiçbir zarar veremezdi. Ah, bir ortadan kaldırılabilsen şu şimdiki zamanı! Dünya üzerindeki tüm mutsuzluklar, yeterince gelecekte yaşayamamaktan kaynaklanıyordu. [Herkes gibi] Kien [de], geleceğin özlemine çekiyordu; çünkü o geleceğe ulaştığında, yeryüzünde daha çok geçmiş bulunacaktı. Geçmiş iyiydi, kimseye bir zararı yoktu; ...duyularımız bulunmasaydı eğer, o zaman şimdiki zamana da dayanılabilirdi. Başlangıçta söz vardı...ama geçmiş sözden önce vardı." ⁶ Kien, kaçmak ister "şimdi"den, kitaplardaki geçmiş gibi olmak ister. Sonunda, kendini geçmişe gömer; kurtuluşu "taşlaşmada" bulur.

Her zaman, zamanın içine gömülü olan bir şimdi vardır. Belki cevabı siz bilirsiniz, kim kurtaracak bu "şimdi"yi? Yaşamınız, o alevlere atılmış bir çentik miydi? Hem alevlere çentik atılır mıydı? Yoksa dilencinin çanağına atılan bir düğme olarak mı kaldık, toprağın altındaki depoda? Alacakaranlıkta, kor ateşin yalazladığı

⁶ Canetti, *Körleşme*, s. 194.

düşüncelerimizi, “şimdi”nin suçlarına bulaştırdığımızda, etrafımızda ölümün değmediği bir yer, bir an kalmış mıydı? Şimdi’yi belirleyen neydi?

Seçimlerimizle oluşan, çevremizi saran varlığın bütünlediği, akıp giden zaman içinde bir kesit, bir bölümdür şimdi. Tercihlerimizle donattığımız, içinde bulunduğumuz zamandır şimdi. Bu tercih; söz, eylem ve uzamın birlikteliğinde, “an”ın çeperlerini genişleten, daha büyük bir zaman dilimini içerir. Tercihler her neyse, varlıkla bütünleşir ve “kendiliğinden orada olan” da bizim tercihimizin bir parçasına dönüşür. İrademiz dışında, varlıkla bütünleşen tüm parçalar kontrol dışı bir oluşturmaz. İnsan, tercihlerini kontrol ederek, “şimdi”yi yönlendirebilir mi? “Şimdi”; “az önce”yi, “az sonra”yı, “demin”i, “şu an”ı “bundan böyle”yi de kucaklar. Kien’in şikâyet ettiği, değiştirmek için çaresiz kaldığı, kendisinin seçimlerinden oluşan, savaş öncesi “şimdi” yanmaktadır.

Hep bir umut vardır. Düşüncelerimizde idealize edilmiş, o kutsal adanmışlıktan, yaşama sızan bir umuttur bu. Işığa duyulan özlem ve onun cömertliğine dair beslediğimiz bir büyük umut. Ben bu umudu, yaşam ve ölüm döngüsünde, tabiatın gözler önüne serdiği, yeni ile eskinin yer değiştirdiği ve en diplerdeki ebedi özün, her zaman yeni ve canlı kalacağına örnek olan, yılanın gömlek değiştirmesi gibi bir tazelenmeye benzetiyorum. Sevgi ile yeniden yaşam bulma umudunu; geçmiş ve gelecek kesişmesinde buldum. Şimdi’yi temsil eden Therese’ya bakarak Kien’in, eski Çin hikâyelerinde aradığı tesellidir, bir arınma hikâyesidir bu. Benim –haddim olmayarak- yeni bir isim verdiğim “yürek doğuran kadının hikâyesi” dediğim olay; sabah sökerken, gökçe kızılığın ufkunda gerçekleşir. Yapayalnız kalmış, şeffaf güzelliği ile göz kamaştıran, genç bir kıza dönüşmüş kaplanın; en derinlerdeki vahşi doğasını takip ederek, kendisini seven adamın yüreğini yemesi ve sabırlı bekleyişi içinde yürek doğuran bir başka kadının hikâyesi:

Gözleri kızıla bürünmüş bir kaplan; insan avına çıktığında, insan kılığında, insan kılığında girdi ve kürkünü pırl pırl, taze, diri bir genç kız derisine dönüştürdü. Yolda dikilip ağlıyordu, onu gören bir bilgin, genç ve güzel kıza acıdı. Adam onu eve getirdi; genç kıza, diğer kadınlarının yanına götürdü. Artık onunla uyuyordu, en çok onu seviyordu. Bir gece, adam uyurken, üzerindeki genç kız derisini sıyıran yine kaplana dönüşen kız, adamın bağırnı deşip yüreğini yedi. Bilginin eşlerinden biri, kaplanın geride bıraktığı şeffaf genç kız derisini ve bilginin kanlar içinde kalmış bedenini buldu. Adamı o halde bırakıp, sevdiği adama yeniden hayat verecek bir iksiri bulmaya gitti. Bedence en kuvvetli olan adamın, yaşam gücünden bir parça almak istedi. Ama bedence en kuvvetli olan adam, çöpler içinde sokakta yaşayan

biriydi. Kadın, onu buldu ve ona yalvardı. Güçlü adam, yaşam gücünü kadının avucuna tükürdü. Avucunu öpen kadın, günlerce ağladı, çünkü aslında “ölü kocasını yüreği olmadan da seviyordu. Sonunda, kocasının bu yüreksizlik ayıbından o kadar utandı ki kendi yüreğinin üzerinde, ikinci bir yürek oluverdi.”⁷ Sonra, kadın oluşan bu ikinci yüreği kocasının bağrındaki açıklığa yerleştirdi. Adam böylece kendine geldi, canlandı, yeniden yaşam buldu. Bence yaşam iksiri, yürek ışığını da buldu. Kien’in ve benim de hiç gitmediğimiz Çin’de ve hatta tüm dünyada sevmesini bilen kadınlar da vardı. Therese ise konuşması tıslamaya benzeyen bir öfkeli kediye; derisi eski binaların kirli ve “görmüş geçirmiş” yüzlerine benziyordu.⁸ Soylu değildi, geçmişi yoktu. Eski binaların yaşlı yüzleri geçmişin acılarını biriktirmişti. Kin, hırs ve şehvetle yanan “şimdi”nin üzerine yürüyordu. Alev alev “şimdi”yi temsil eden Therese; doğrudan kötülükle ilintili ve onun cisimleşmiş halidir. Kien yaşamını kuşatan bu hoyrat “şimdi”den kurtulmak ister. Çünkü “şimdi” olan; güzellikleri, iyiliği, sevgiyi yıkmaktadır. Faşizmin, kutsal hükmünü ilan ettiği yıllardır. Senin “şimdinin” yanarken; “çeneni tutamadığım için başın belaya giriyorsa, dilini tutarsın olur biter. Kör taklidi dilenci olmak için bir kara gözlük, bir çanak yeter. Biri kalkıp çanağa düğme atarsa hiç başını kaldırıp bakmazsın, asıl düğme vermeyen biri olursa başını kaldırıp bakarsın. Düğmeler felaketin olabilir.”⁹

O çanağa atılan düğmenin sesini yeniden ve yeniden duyduğunda, o sahte körün umursamazlık şehveti! Cüceye, Amerika’ya giderek kendini kurtarmayı hayal eden o bücüre, düğmeyi yutturur ve boğar, öldürür. Düğme, cinayet aletine dönüşür. Yürek doğuran kadının, ölgün ışığı da kaybolur. Canetti; bu satırları, güneşi tamamen kaybolduğu günlerde yazmış olmalıdır. Sadece körler için değil, kör olmak isteyenlere, kitleye “kesin sonuç veren uyuma iksirleri¹⁰ vardır orada. Artık ninniler, yetişkinleri avutmak için, yetişkinlerin tesellisi için söylenmektedir. Kitle, siyasi ayinlerde; kendi kendilerine, alçak sesle bir şeyler mırıldanan, uyuşturan ninninin sakinleştirici etkisi ile uyurken, “şimdi” hâlâ yanmaktadır. Körleşme’de; “...yıkım, insanın içine işlemiş acımasızlıktır. Tümümüz bu zehirle can vereceğiz.”¹¹ diye yazar Canetti. Ölümüne, savaşa isyan vardır; ölüm saçan savaşın zalimliğine haykırış vardır.

⁷ Canetti, *Körleşme*, s. 190.

⁸ Canetti *Körleşme*, s. 191.

⁹ Canetti, *Körleşme* s. 375.

¹⁰ Canetti, *Körleşme*, s. 268.

¹¹ Canetti, *Körleşme*, s. 253.

Ayinleri ve azizleri ile kutsanmışlığını, dokunulmazlığını, kesin bir itaati emrettiğinde; sistemin, kendi kendine kusursuz işleyeceğini düşünemeyiz. Çünkü hiçbir sistem, bu kadar kırılmış aynadan, gerçeğin bütünlüğünü yansıtamaz. Ayrıca bir süre sonra, azizler kendi aralarında ulviyet yarışına gireceğinden - çünkü ne de olsa azizler de insandır- *“hiçbir yönetim bu kadar çok azize dayanamaz.”*¹² Yaşamın içinden geçerken, ışığı isteyen; ışığın gözlerine sunduğunu, her şeyi görmek isteyecek mi? Zulmü, yoksulluğu, adaletsizliği, kendi sesini duyurmak için diğerinin sözünü ezmeyi, ölümü öven bencilliği görmeye, göstermeye cesareti olacak mı? Ölüm, herkesin savaşırken yenileceğini bildiği tek gerçek son, kesin bir nokta olduğundan; ölümün, övgüye ihtiyacı yoktur. Yaşama karşı işlenen bir suç değil mi bu? Gençliğe, geleceğe karşı işlenen suçları; *“bulutlara değen zindanlar[a]”*¹³ mı hapsedeceğiz? Yaşamın, yavaşça can çekiştiği bu yerlerden geçip giderken, ağıtlarımız o zindanların içinden içimizdeki “şimdi”ye sızıyordu.

“Şimdi”nin ıstırabından kurtulmaya istekli, bir duygusal yalıtım vardır Kien’de! Etrafına açık değildir, çevreden kendisine yönelen ilgiyi doğal bulmaz ve buna kendince cevap vermekte de sakınlıdır. Taşlaşmayı seçmek, duyularını özenli bir sosyal yalıtımla korumaya almak içindir. Çevresi ile yakınlık kuramaz, kaynaşma yaratmaz, topluma güvenmez. Dahası güveni geliştirecek hiçbir şey yapmaz. İç dünyasını tamamen kapatır, orada ne kendisinin ne de başkalarının sevgisinin yeşermesine izin verir. Zaten sevmeyi hak eden kimdir? Romanın ilk satırında; *“Burada ne yapıyorsun çocuğum?”* sorusunu yönelttiği, vitrindeki kitapları seyreden, o masum çocuk mu? Onu da görmek istemeyecektir. İnsanları küçümser, bu bilgiçliğin kurbanı olur. Kişisel olarak tercih edilmiş tecrit durumunda, gönüllü bir yalıtım içindedir. Sonunda, düğmeyi istemsizce yutup, kör taklidi yapan dilencinin canice kurbanı olan kambur Fischerle, Kien’in durumunu açıklayıcı bir iş yapacaktır. Kien’in ağabeyine, bir ruh doktoru olan Georg’a haber yollamıştır. Kendisinin inşa ettiği hapisanesini tek başına yıkamayacağını, iç duvarlarını kıramayacağını anladığında çok geçtir. Kien, ağabeyine imdat telgrafı göndermiştir: *“keçileri toptan kaçırdım!”*; üstelik başkası söylediğinde asla kabul edilemeyecek bu cümleyi, sırf kendisi yazdığı için okuyup okuyup, ne güzel yazdım diye kendini över!

Tekil ve kendine dönük yaşamayı tercih eden, sadece konforunun ve bilindik düzenin devamından taviz vermemek için yaşamına dâhil ettikleriyle ve zırhının dışındakilerle baş edemeyen Kien’e karşılık; kitlenin içinde olmamayı tercih

¹² Canetti, *Körleşme*, s. 253.

¹³ Canetti, *Körleşme*, s. 254.

edenler üzerine olağanüstü tespitleri vardır Canetti'nin. Hangi tarafta olduğuna, ninnisinin makamına ya da ses tonuna bakmadan; “*Düşünülebilecek en korkunç kitle, bir sürü tanıdıktan oluşmasıdır.*”¹⁴ der, yine *İnsanlığın Taşrası*'nda. Bulduğunuz yerin, yani olay mahallinin tespitine yönelik ne kadar ürkütücü bir cümle. Onurunu çıkarına feda etmenin bıçak sırtına işlenmiş; acı veren, bir yüzleşme cümlesi. İşte bu yüzleşme sırasında; yazarak, sahte körün çanağını paramparça ettim. Çünkü sahte körün çanağının; Kien'in kitapları yanarken salınan sıcaklığın, kor alevin etkisiyle çatladığını ve paramparça olduğunu düşünüyorum.

Güdülerin aldatmacasında, gözleri isteyerek kapatıp, sonra ışığın niçin terk ettiğini sorgulama hakkımız var mıydı? Benim “şimdi”ki zamanımda; hiçbir şey ama hiçbir şey düşünsel olarak özgürlüğümü ve ahlaki olarak yaşam prensiplerimi korumaktan daha üstün ve değerli değildi. Kitlese kaynaşmalarda; içimiz, sadece adaleti bulmak için fokurdayan bir “hakikat cevherine” yönelebilir; hem uyanık kalmak hem karanlığa meydan okumak mümkündür. Kendine; karanlığa meydan okumanın zorluğunu mazeret yaparak yaşamak da mümkündür. O vakit ışığın nerede olduğunu ya hiç görmemiş; görmek istememiş ya da bilerek “körleşmeyi” seçmiştir kişi. Zaten karanlıkta; yön bulmak başlı başına bir mesele olduğundan, kafayı da yakayı da orada bırakmıştır.

Canetti; 1976 tarihli *Yazarın Uğraşı* denemesinde, “*tüm dünyaların en körleşmiş*” olarak nitelediği dünyamızda, umudu korumak için, değişim yeteneğini her şeye karşın kullanan insanların olması gerektiğini söylemiştir. İnsan, bunu sadece gözlerini açarak değil; kendi iç dünyasını genişleterek, “şimdi”ye saplanıp kalmadan, kötülüğün görünce susmadan, sözün büyüüne güvenmeden, düşüncelerini yalın bir iletişim aracı olarak kullandığında yapabilir.

Körleşme üzerine yazarken, içimdeki isyana karışmış büyük bir umutsuzlukla; azı da çoğu da zehir olan “tuz ağacı”nı ektim ve büyüttüm: Babamın çivit mavisini mintanında yürürdük. Hafif adımlarla, dallarını incitmeden; tuz ağacının gölgesinde ki kökleri özgürlüğe değen. Dibinde hiç düğme yoktu, düğümü yoktu gözlerimizin! Ama siz, ölüm yığdınız; kalbinizdeki veda denizinin kayalıklarına!

¹⁴ Canetti, *İnsanlığın Taşrası*, s. 170.